

підгрунтя для можливості укладення такого виду цивільно-правових договорів, як корпоративний договір.

Ключові слова: корпоративні права, корпоративні правочини, корпоративний договір, модельний статут.

Сигидин М.М. Историко-правовые предпосылки развития понятия «корпоративный договор».

Данная статья посвящена установлению историко-правовых предпосылок развития понятия «корпоративный договор». В частности, в статье анализируются основные изменения в гражданском и хозяйственном законодательстве Украины, которые стали основой для возможности заключения такого вида гражданско-правовых договоров, как корпоративный договор.

Ключевые слова: корпоративные права, корпоративные сделки; корпоративный договор, модельный устав.

Sygydyn M.M. Historical and legal preconditions of the development for the concept of a corporate agreement.

The purpose of the article is to discover and to analyze the most important historical and legal preconditions of the appearance and development of the concept of a corporate agreement and to determine the main periods of this development.

Conclusions of the research. As the conclusion we must admit that it has become possible to identify the main periods in the development of domestic corporate law regarding the creation of conditions for the conclusion of a corporate contract:

- Period I-1991-2003- The beginning of the development of the corporate law in Ukraine; lack of a unified approach to understanding of corporate transactions; No legal regulation concerning making corporate transactions at the legislative level;

- Period II-2003-2008- The adoption of the Commercial Code of Ukraine made possible to fix the notion of corporate rights for the first time; an approximation for the power that constitute the corporate rights (article. 167 CC of Ukraine);

- Period III-2008 to today- The adoption of the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies» for the first time provides the possibility to make shareholder's agreements (article. 29 of the Act), other contractual structures arising from the ownership of corporate rights; active development of research on understanding the concept of «corporate contract» and the possibility of its making in Ukraine.

Keywords: corporate rights, corporate transactions, corporate agreement, model statute.

Схаб-Бучинська Т.Я.

ОБМЕЖЕННЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ У ДОГОВОРАХ ПРИЄДНАННЯ

УДК 347.44

Актуальність теми. Принцип свободи договору знайшов своє місце у договорах приєднання, тобто договорі, умови якого

встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому (ч. 1 ст. 634 ЦК України). Щоправда, одна із сторін займає явно вигідніше положення по відношенні до його контрагента – споживача. На сьогодні маємо змогу спостерігати, як на ринку сильнішою стороною, зазвичай, виступає монополіст, який, у свою чергу, обмежує у договірній свободі слабшу сторону. Тому з метою заборони зловживання правами та врегулювання відносин між сторонами потрібно з'ясувати на яких етапах укладення договору обмежуються сторони у договірній свободі.

Метою статті є виявлення та дослідження впливу принципу свободи договору при укладенні договорів приєднання.

Ступінь наукової розробки проблеми. Окремі питання поставленої проблеми досліджувалися у працях таких науковців як В.О. Горєв, А.В. Луць, С.М. Бервено, О.В. Лехкар, В.Г. Олюха, Н.І. Клейн та інших вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Договорам приєднання властиві такі ознаки, як: його умови визначаються тільки однією із сторін; узгодженню сторонами вони не підлягають; визначаються у формулярах або інших стандартних формах; приймаються іншою стороною шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому [1, с. 131]. Але із таких умов випливає те, що в даному випадку обмежується принцип свободи договору. Щоправда, досліджуючи даний договір приходимо до висновку, що такі обмеження властиві здебільшого саме тій стороні, яка виступає слабшою у такому договірному зв'язку. Проявляються останні у вільному волевиявленні особи вступати у договірні відносини чи відмовитися від укладення договору, обмежується сторона-споживач у визначенні контрагента, визначенні умов договору.

Однак, Н.І. Клейн вважає, що договором приєднання не порушується принцип свободи договору, так як на розсуд сторони яка приєдналася залишається прийнятним рішенням: укласти договір чи ні [2, с.30]. Проте з такою позицією науковця не можливо погодитися, адже принцип свободи договору проявляється

не лише у волі сторін укласти договір чи відмовитися від його укладення, але й у можливості вибору контрагента, його виду та умов. Усі складові договірної зв'язку мають важливе значення, адже укласти договір без однієї із сказаних елементів неможливо.

Із визначення договору приєднання, яке подано у ст. 634 ЦК України випливає, що сторона вправі самостійно вирішувати приєднуватися їй до запропонованого договору в цілому чи відмовитися від такого приєднання. Здавалося б така сторона володіє абсолютноною договірною свободою і має можливість вибору контрагента із числа тих хто пропонує потрібні послуги. Однак, в деяких випадках особа позбавляється можливості обрати контрагента, оскільки це може бути організація – монополіст або чийсь єдиний суб'єкт договірних відносин, який надає товари, роботи, послуги в конкретній місцевості. В такому разі сторона-споживач обмежується у договірній свободі щодо можливості вибору контрагента та об'єкта з приводу якого передбачається укладення договору, або вступаючи в договірний зв'язок виступає слабкою стороною в порівнянні з монополістом. Наприклад, у договорі енерго-, водо-, тепло-, газопостачання організацією, яка надає відповідні послуги являється монополіст, який займає домінуюче положення на ринку. При договорі постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу відсутня конкуренція, контрагент позбавляється можливості обирати для себе сторону договору або відмовитися від приєднання до запропонованого договору із стандартними умовами. Тому там де слабша сторона обмежується у виборі контрагента одночасно обмежується її можливість виявляти свою волю щодо вступу у певний договірний зв'язок.

Говорячи про учасників договірних відносин варто зазначити, що на відміну від публічного договору, суб'єктний склад договору приєднання більш широкий. Адже, у публічному договорі однією із сторін обов'язково повинен виступати підприємець, який бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт чи надання послуг кожному, хто до неї звернеться, а у договорі приєднання таким контрагентом виступає будь-який господарюючий суб'єкт.

В.О. Горев вважає, що сторонами договору приєднання є з одного боку учасник цивільних відносин, який встановлює умови договору у формулярі або іншій стандартній формі, а з іншого боку – учасник цивільних відносин, який приєднується до запропонованого договору в цілому. Автор доводить, що ст. 634 ЦК України не містить жодних обмежень щодо суб'єктного складу договору приєднання, сторонами такого договору можуть бути будь-які учасники цивільних відносин [3, с.150]. Так справді, у поданій статті законодавець не визначив конкретного суб'єктного складу, але говорити про абсолютну реалізацію свободи договору ми також не можемо. Адже повною свободою користується лише та із сторін, що пропонує укласти договір, однак споживач обмежується у свободі виборі останнього.

Найбільше сторона-споживач укладаючи договір приєднання обмежується у визначенні умов. Адже, договір розробляє одна із сторін використовуючи формуляри та інші стандартні форми, а друга сторона у розробці умов договору участі не приймає. Формуляр або іншу стандартну форму розробляє та сторона, яка пропонує укласти даний договір. Із цього випливає, що споживач користується своєю договірною свободою визначати зміст договору у дуже вузьких рамках, хоча ЦК України робить спроби захистити слабку сторону. От, О.В. Лехкар доводить, що умови договору приєднання мають свої специфічні риси, не іманентні договірним умовам інших правочинів. Керуючись такими характеристиками авторка класифікує такі умови за способом узгодження на: (а) взаємоузгоджені (погоджуються сторонами у взаємному порядку); (б) продиктовані (пропонуються однією стороною без обговорення їх змісту); та (в) альтернативні умови (передбачають вибір певної умови із сукупності запропонованих) [4, с.6]. Щоправда, ми не зовсім розуміємо роз'яснення взаємоузгоджених умов, адже у ст. 634 ЦК України чітко зазначено, що друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

Але не дивлячись на те, що конструкція договору приєднання не є досконалою, адже звужуючи межі договірної свободи для споживача і тим самим розширюючи останні для його контрагента, все ж таки сучасна ринкова економіка не уявляє свого іс-

нування без формулярів та інших стандартних форм. Н.І. Клейн говорить, що «у тих сферах економіки, де немає конкуренції, не можливо укласти договір приєднання, так як в такому випадку друга сторона позбавлена можливості обирати контрагента, пропонувати умови договору» [5]. Тому спостерігаємо як такі договори активно використовуються. Як бачимо, за договором про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку така складова принципу свободи договору втрачає свою актуальність, оскільки обопільна згода щодо визначення умов договору при укладенні договору надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку відсутня. Йдеться лише про мовчазну згоду абонента із односторонньо запропонованими правилами [6, с.60].

При такому способі укладення договору простежується прирус, оскільки сильніша сторона завжди має можливість диктувати свою волю і нав'язувати невігідні чи навіть незаконні умови. Тому варто говорити про зловживання правом тим учасником договірних відносин, який визначає умови по відношенні до слабшої сторони. Сильніша сторона обмежує у договірній свободі свого контрагента користуючись правом в односторонньому порядку визначати умови даного договірною зв'язку. Із цього випливає, що усі умови договору визначаються лише однією із сторін, а друга – повинна прийняти такі умови договору в цілому, і якщо, хоча б одна із умов буде узгоджена між сторонами, такий договір вже не буде договором приєднання.

Досить часто спостерігаються випадки як сильніша сторона нав'язує своєму контрагенту додаткові невігідні та зовсім не потрібні умови договору. От, наприклад, позивачка звернулася до суду з позовом до Дочірнього підприємства «Кіровоградтепло» товариства з обмеженою відповідальністю «Центр науково-технічних інновацій Української нафтогазової академії» про захист прав споживачів, посилаючись на те, що вона є власником квартири АДРЕСА_1була споживачем теплової енергії Дочірнього підприємства «Кіровоградтепло» перебуваючи з теплостачальною організацією у фактичних відносинах. За її заявою Виконавчий комітет Кіровоградської міської ради виніс рішення, яким надав їй дозвіл на влаштування індивідуального опалення у квартирі

та зобов'язав її звернутися до балансоутримувача, ВАТ «Кіровоградгаз» та теплопостачальної організації за отримання технічних умов. До ВАТ «Кіровоградгаз» вона звернулася через приватного підприємця ОСОБА_1, який надав їй послуги з облаштування індивідуального опалення маючи на це дозвіл. Як повідомив він їй, що ДП «Кіровоградтепло» оплата за отримання технічних умов на той час становила 181,94 грн. та за складання акту про правильність відключення від централізованої системи постачання - 796,92 грн., як вказано в листі ДП «Кіровоградтепло» це вартість виклику представника підприємства. Вона не погодилася з такою сумою, так як їй було відомо, що до 01.07.2005 року сума за видачу технічних умов становила 13,81 грн., та складання акту про відключення 41,72 грн. Але підприємство використовуючи своє монопольне становище, відмовило розірвати з нею відносини та зняти її з абонентського обліку без сплати вищевказаних сум. Таких коштів у неї не було. Крім того ДП «Кіровоградтепло» стягнуло з неї 26,60 грн. нібито за роботи по злиттю хімічно очищеної води з внутрішньо будинкової системи централізованого опалення хоча житлово-експлуатаційною організацією № 12, на балансі якої знаходиться її будинок, майже на місяць раніше - 11.10.2005 року була видана довідка за № 327 де вказано, що на момент відключення опалення в її квартирі в системі води не було, (при відключенні були присутні представники ЖЕО № 12). Вважає, що вказані грошові кошти з неї стягнуто безпідставно внаслідок чого вона зазнала моральних страждань пов'язаних з порушенням її законних прав споживача, приниження власної гідності, яка була завдана їй та її сім'ї [7]. Тому держава повинна забезпечити виконання сторонами принципу свободи договору, а також встановити механізм контролю за діями економічно більш сильної сторони, який, у свою чергу, здійснюється за допомогою закріплення у законодавчих приписах норм, що обмежують договірну свободу з метою захисту прав та законних інтересів слабшої сторони. Ст. 13 ЗУ «Про захист економічної конкуренції» вказує, що зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом [8].

Позитивним є те, що законодавець закріплює спеціальні обмеження договірної свободи і для суб'єктів, які займають домінуюче положення на ринку. Такі обмеження передбачені у ЗУ «Про природні монополії». От суб'єкти природних монополій зобов'язані: дотримуватися встановленого порядку ціноутворення, стандартів і показників безпеки та якості товару; забезпечувати на недискримінаційних умовах реалізацію вироблених ними товарів споживачам, а також не чинити перешкод для реалізації угод між виробниками, що здійснюють діяльність на суміжних ринках, та споживачами; надавати органам, які регулюють їх діяльність, документи та інформацію, необхідні для виконання цими органами своїх повноважень, в обсягах та у строки, встановлені відповідними органами [9]. Хоча вищезгадані норми обмежують монополістів від зловживання своїми правами, однак, варто було б більш детальну увагу приділити, антимонопольному законодавству, як одному із істотних обмежень договірної свободи сторони, яка виступає сильнішою по відношенню до його контрагента. Визвані вони прагненням захистити більш слабшу сторону від надмірних «апетитів» монополістів. Зводяться такі обмеження до: заборони нав'язування контрагенту тих чи інших невігідних для нього умов договору і заборони на необгрунтовану відмову від укладення договору. Тому нормам антимонопольного законодавства потрібно приділяти особливу увагу, адже вони мають безцінне значення для осіб, які укладаючи договір не узгоджують його умов, а лише приєднуються до тих пунктів, які встановлені однією із сторін у формулярах та інших стандартних формах.

Розширенням меж договірної свободи споживача зокрема є ч. 2, 3 ст. 634 ЦК України, яка значну увагу приділяє саме зміні та розірванню договору приєднання. Зокрема, ч. 2 згаданої статті надає право стороні, яка приєдналася до договору, вимагати його розірвання або зміни, якщо договір про приєднання позбавляє цю сторону прав, які вона звичайно мала, виключає чи обмежує відповідальність іншої сторони за порушення зобов'язань або містить інші явно обтяжливі для сторони, що приєдналася умови. Наприклад, правнича фірма не вказала у формулярі договору прав клієнта на односторонню відмову від розірвання догово-

ру про надання послуг, наявність у такому формулярі умов, що пом'якшують відповідальність виконавця чи посилюють відповідальність замовника за невиконання чи неналежне виконання обов'язків тощо [10, с. 29]. Тому, згадану норму можна тлумачити лише як часткове розширення меж договірної свободи, адже, для нормального функціонування економіки варто було б чітко визначити випадки зміни та розірвання договору, що включало б випадки односторонньої зміни та розірвання.

Також варто звернути увагу на захист сторони, яка приєдналася до договору і у ст. 634 ЦК України закріпити норму, яка б передбачала право сторони, яка приєднується до договору потребувати захисту як на стадії вступу у договірний зв'язок, так і на стадії визначення умов. Можливість захисту прав особи на укладення договору може виступати в якості гарантій від недобросовісних дій суб'єктів підприємницької діяльності. Дане положення може бути реалізоване шляхом визначення заборони для сторони, яка займає більш сильне становище включати у проект договору умови, які нестимуть характер утисків для слабшої сторони – споживача. Також сторона, яка потребує захисту мала б можливість звертатися з позовом до суду щодо захисту своїх порушених прав та інтересів. Отож, ст. 634 ЦК України варто було б доповнити ч.4, де б було сказано наступне: сторона, яка приєднується до запропонованого договору має право на захист своїх прав та інтересів від недобросовісних дій контрагента. У разі недосягнення сторонами згоди спори (розбіжності) вирішуються у судовому порядку.

Тому підсумовуючи слід звернути увагу на норми, які обмежують договірну свободу у різних їх проявах, зокрема це є норми ЦК України, норми спеціальних законів, а також норми антимонопольного законодавства.

1. Олюха В.Г. *Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.Г. Олюха -К., 2003.-191с.*
2. Клейн Н.И. *Принцип свободы договора и основания его ограничения в предпринимательской деятельности / Н.И. Клейн/ Журнал российского права», 2008,- №1.-С. 27-31.*

3. Горев В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 \ В.О. Горев — Х., 2007. — 203с.
4. Лехкар О. В. Договір приєднання в цивільному праві України : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / О.В. Лехкар — Харків, 2008 . — 20 с.
5. Клейн Н.И. Комментарий судебной-арбитражной практики вып. 11 м. изд-во «юридическая литература», 2004.
6. Самбор М.А. Принцип свободи та його вияв під час укладення договору надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку / М.А. Самбор/ Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Випуск 604. Правознавство.-С. 57-63.
7. Державний реєстр судових рішень // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/407814>
8. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-ІІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
9. Закон України «Про природні монополії» від 20.04.2000 № 1682-ІІІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
10. Богославець В.М. Договори про надання правових послуг: монографія / В.М. Богославець.- Івано-франківськ: Вид-во Прикарпат.нац. ун-ту ім.. В. Стефаніка, 2009.- 176 с.

Схаб-Бучинська Т.Я. Обмеження принципу свободи у договорах приєднання

У статті розкривається зміст принципу свободи договору та його вплив на укладення договорів приєднання. Досліджується питання присвячене обмеженню договірної свободи сторін на усіх етапах укладення даних договорів.

Ключові слова: свобода договору, обмеження договірної свободи, договір приєднання, споживач, монополіст, антимонопольне законодавство, зловживання правом.

Схаб-Бучинская Т.Я. Ограничение принципа свободы в договорах присоединения

В статье раскрывается содержание принципа свободы договора и его влияние на заключение договоров присоединения. Исследуется вопрос посвященный ограничению договорной свободы сторон на всех этапах заключения данных договоров.

Ключевые слова: свобода договора, ограничения договорной свободы, договор присоединения, потребитель, монополист, антимонопольное законодательство, злоупотребления правом.

Shab-Buchynska T.J. The restriction of the principle of freedom in the adhesion contract

The article deals with the content of the principle of freedom of contract and its impact on the adhesion contracts, that is contracts, the terms of which are set by one of the parties in the secures or other standard forms which can be concluded only by joining the other party to the proposed treaty as a whole (ch. 1, Art. 634 Civil Code of Ukraine). The restriction of the principle of freedom of the adhesion contract.

However, one of the parties takes clearly advantageous position in relation to its counterpart - the consumer. Today we can see that stronger party in the market is usually monopolist which in his turn limits on contractual freedom of the weaker side.

Therefore, to prohibit the abuse of rights and the regulation of relations between the parties in the submitted article we find out how counterparties are limited to contractual freedom concerning free expression to enter into contractual relations, a side-consumer is limited in determining and defining the conditions of a contract.

Also in the submitted article the author conducts a comparative analysis of the impact of the principle of contractual freedom on the adhesion contracts and public contracts and notes that unlike a public contract, the subjective composition of adhesion treaty is wider.

Indeed, in a public contract one party must be an entrepreneur who takes the responsibility to sell the goods, make works or provide services to anyone who contacts him and in the adhesion contract such counterparty can be any economic entity.

Keywords: freedom of contract, contractual restriction of freedom, accession agreement, the consumer, monopoly, antitrust laws, abuse of the law.

Федорончук А.В.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ПРОКАТУ

УДК 347.453.6а

Постановка проблеми. Будь-який цивільно-правовий договір, в тому числі і договір прокату, укладається з певною метою, яка покликана об'єднати зусилля сторін на шляху до досягнення бажаного результату. В цьому сенсі, кожна добросовісно та відповідально виконана умова договору сприяє настанню позитивних правових наслідків. Але на жаль, досить часто в силу різних обставин, сторони не виконують укладений договір або виконують його з порушення умов. Саме в таких випадках прийнято говорити про юридичну договірну відповідальність. На сьогоднішній день правові наслідки порушення умов договору прокату зали-